

व्यावसायिक मौरी पालन प्रविधि (Commercial Bee Keeping Technology)

लेखक

विनोद हमाल

बरिष्ठ बाली संरक्षण अधिकृत
अधिकृतस्तर दशौं

प्रकाशक

प्रदेश सरकार

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय

बागवानी विकास श्रोत केन्द्र, पोखरा

गण्डकी प्रदेश

व्यावसायिक मौरीपालन

विनोद हमाल

वरिष्ठ बाली संरक्षण अधिकृत

अधिकृतस्तर दशौं

१. मौरीपालनको परिचय

संसारमा जति पनि जीव जन्तुहरु छन् तिनीहरुको अनुपातमा कीराहरुको संख्या ७५% रहेको छ । वनस्पतिहरुमा परागसेचन कार्य पूर्णतया प्राणी र वायु माथि निर्भर रहन्छ । प्राणीहरुमा पनि चरा चुरिङ्गी र कीरा नै अगाडी आउँछ भने लाखौं कीराहरुमा पनि मौरी अब्बल दर्जामा आउँछ । मौरीद्वारा हुने परागसेचन कार्य सर्वोत्तम मानिन्छ । यदी मौरी नहुँदो हो त संसारमा हामी वनस्पतिको यति धेरै विविधता देख्न पनि पाउने थिएनौ होला । वनस्पतिको फूल भित्रको भाले र पोथी अंगहरुको विविध खाले वनावटले गर्दा कतिपय फूलको परागसेचन मौरी बाहेक अन्यवाट संभव नै हुँदैन । त्यसैले प्रकृतिमा नयाँ जातहरुको विकासमा मौरी नै जननि हो भन्न सकिन्छ । एका तर्फ नयाँ वर्णशंकर जातको विकासमा यसको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ भने यसवाट सेचित बालीको उत्पादन पनि बडेर आउँछ । मौरीपालन व्यवसायलाई उत्पादनशील व्यवसाय बनाउन आधुनिक मौरीपालनका प्रविधिहरु अपनाई आवश्यकता अनुसार समयानुकूल गोलालाई व्यवस्थित गर्दै लग्नु पर्दछ । प्रविधिमा आधारित पेशा भएको हुँदा सही र सुनियोजित तवरले मौरीपालन गर्न सकेमा मात्र उपलब्धिमूलक बनाउन सकिन्छ ।

सीमित श्रोत साधन भएका कृषकहरुको आय स्तर वृद्धि गर्न कम लगानीले पनि व्यवसाय संचालन गर्न सकिने मौरी पालन व्यवसाय गरीवी न्यूनीकरणको बलियो साधन बन्न सक्दछ र यसलाई स्वरोजगार प्रवर्द्धन व्यवसाय पनि भन्न सकिन्छ ।

२. मौरी पालनको महत्व तथा संभाव्यता

- नेपालको धेरै भुभाग जंगलले ढाकेको हुनाले प्रकृतिले गर्दा यस्ता भागहरूमा विभिन्न किसिमका मौरीलाई उपयुक्त बोट विरुवाहरूको बाहुल्यता पाईन्छ ।
- यस बाहेक कृषि योग्य खेतबारीमा पनि सिजन अनुसार तरकारी, तोरी तथा फलफूल बगैँचाहरू मौरी चरनका उपयुक्त स्थान रहेको छ ।
- मौरीपालन एक कृषि व्यवसाय भएकोले भूमिहिन कृषकका लागि पनि एक आयमुलक व्यवसाय हुन सक्तछ ।
- मह मानिसले धेरै पहिले देखि प्रयोग गर्दै आएको धार्मिक महत्वको वस्तु भएकोले स्थानीय स्तरमा पनि बजारको प्रशस्त संभावना रहेको छ ।
- मौरीपालन व्यवसायलाई अरु कुनै व्यवसायसँग एकीकृत रूपमा संचालन गर्न सकिन्छ ।
- खासगरी फलफूल खेती, बीउ बिजन जस्ता व्यवसायहरूमा त यो एक अभिन्न अंग बन्न पुगेको छ ।
- हाम्रो देशको मुख्य पेशा नै कृषि भएको र आधुनिक खेती प्रविधिको सन्दर्भमा मौरीको सर्वाधिक महत्व बढेकाले साथै मौरीको उपयोग पनि बढ्दै गएकोले नेपालमा मौरी पालनको राम्रो संभावना देखिन्छ ।
- कम खर्च र परिश्रमबाट गर्न सकिने तथा तुलनात्मक रूपमा अधिक आम्दानी हुने भएकोले यो व्यवसाय धेरै आकर्षक छ ।
- कृषिजन्य, कृषि तथा वनमा आधारित र यी क्षेत्रहरूको एक पूरक र पृष्ठपोषक व्यवसायको रूपमा लिन सकिन्छ ।
- मौरीपालन एक स्वरोजगारमुलक पेशा भएको हुनाले नेपाल सरकारले अबलम्बन गरेको नीतिहरूमा फलफूल बालीहरूको लागि तथा तरकारी बीउ उत्पादन वृद्धि गर्नमा महत्वपूर्ण सहयोग हुने भएकोले यसको विकास र विस्तारलाई प्राथमिकता दिएको छ ।

नेपाल विविध प्रकारको भूगोलबाट बनेको देश भएकोले संसारमा पाईने सबै प्रकारका मुख्य हावापानी र अनगिन्ती प्रकारका सुक्ष्म हावापानी पाईने भएकाले नेपालमा नै उत्पत्ति भएका सयौं प्रजातिका वनस्पतिहरू पाईने भएकाले सबै मौसममा मौरीको चरनको लागि आवश्यक फूलको कमी हुँदैन ।

३. मौरीको प्रकार

मौरी घर भित्र तीन प्रकारका मौरीहरु हुन्छन् ।

१. रानु मौरी

२. कर्मी मौरी

३. भाले मौरी

भाले

रानु

कर्मी

४. मौरीको कार्य विभाजन

१. रानु मौरी

- एक दिनमा १००० भन्दा बढी अण्डा पार्दछ ।
- फेरोमेन उत्पादन गर्दछ ।

२. कर्मी मौरी

- एक मौरी घरमा २०,००० भन्दा बढी कर्मी मौरीहरु हुन्छन् ।
- सबै कर्मी मौरीहरु स्त्रीलिङ्गी हुन्छन् ।
- धेरै काम गर्दछन् ।

३. भाले मौरी

- रानु मौरीलाई भाले लगाउने एउटा काम मात्र गर्दछन् ।
- काम सकिए पछि कर्मी मौरीहरुले लखेटी दिन्छन् ।

५. मौरीपालनका लागि आधारभूत जानकारीहरु :

मौरीहरु सफल हुनै पर्छ भनेर हरदम कोशिस गर्दछन् । रानु मौरीले अधिकतम अण्डा पार्ने प्रयास गर्दछ। मानिसहरुले बाली विरुवाहरुमा परागसेचन र महको लागि घर पालुवा बनाएका हुन् । भौगोलिक विविधताको विशेषताले गर्दा नेपालमा मात्र ५ किसिमका एपिस जातका मौरीहरु पाईन्छन् । नेपालमा

उपलब्ध मौरी चरनका बोट विरुवाहरुले कम्तीमा ५-१० लाख मौरी गोलाहरुलाई धान्न सकिने स्थिति भएकोले शुद्ध प्राङ्गारिक मौरी उत्पादन गरी यसको मह उपज निर्यातवाट प्रशस्त बैदेशिक मुद्रा आर्जन गर्न सकिन्छ । यसको लागि स्थान विशेषको आवश्यकतामा आधारित मौरीको जात, उपयुक्त प्रविधि, चरनको क्षमता एवम् व्यवस्था आदि विभिन्न पक्षहरुको जानकारी हुनु पर्दछ ।

नेपालमा खास गरी ५ प्रकारका मौरीहरु पाइन्छन् ।

१) कट्यौरी (*Apis florea*) :

२) खागोमौरी (*Apis dorsata*):

३) भीर मौरी (*Apis laboriosa*)

४) एशियाली स्थानीय सेरेना मौरी (*Apis cerana*) :

५) यूरोपियन मेलिफेरा मौरी (*Apis mellifera*) :

हामी यहाँ नेपालमा व्यवसायिक रुपमा पालिने मौरीहरुको कुरा गर्छौं

१. एशियाली स्थानीय सेरेना मौरी (*Apis cerana*):

- ❖ स्थानीय मौरी भएकोले जस्तोसुकै बदलिँदो प्रतिकूल परिस्थितिमा पनि आफूलाई ढालेर जीवन निर्वाह गर्न सक्दछन् ।
- ❖ छरिएका चरन श्रोतहरु, चिसो हावापानी, बढी प्राकृतिक शत्रुहरुको प्रकोप र स्थानान्तरणको समस्या भएका दुर्गम पहाडी स्थानहरुका लागि यो मौरी उपयुक्त छ ।
- ❖ गाउँ घरमै उपलब्ध स्थानीय श्रोतवाट निर्मित परम्परागत घरहरु (मूढे, खोपे, माटो) मा चलायमान चौकोस राखी सुधार गरेर आधुनिक तरिकावाट थोरै लगानीवाट शुरु गर्न सकिने ।
- ❖ न्यूटन बी टाईपको आधुनिक घर यसको लागि उपयुक्त देखिएको छ ।
- ❖ वार्षिक १ गोलावाट सरदर ८-१५ के.जी सम्म मह उत्पादन लिन सकिन्छ ।
- ❖ उचाईको आधारमा जम्मा ३ किसिमका यसका उपजातीहरु नेपालमा पाइन्छन् ।

२. यूरोपियन मेलीफेरा मौरी (*Apis mellifera*):

- जातिय सुधार गरिएको मौरी भएकोले प्राकृतिक अवस्थामा आफैँ चाका बनाई बस्न सक्ने क्षमता गुमाई सकेकोले आधुनिक घरमा व्यवस्थित रूपमा मात्र पाल्न सकिने ।
- प्रशस्त मौरी श्रोतहरूको बाहुल्यता भएको स्थानहरूमा स्थानान्तरण गर्दै उपयुक्त प्रविधि एवं उचित व्यवस्थापन अपनाउन सकेमा मात्र उत्पादन लागत अनुसार बढी फाइदा लिन सकिने ।
- वार्षिक सरदर १ गोलाले ४०-६० के.जी. सम्म मह उत्पादन दिने भएकोले तराई र भित्री मधेश क्षेत्रका व्यवसायिक मौरी पालकहरूमा अत्यन्त लोकप्रिय भएको ।
- रोगहरू विशेषतया सुलसुले र यूरोपियन फाउल ब्रुडबाट गोला छिटै प्रभावित हुने, स्थानान्तरण गर्नु पर्ने र धेरै चिनी चास्नी चाँहिने हुँदा लागत खर्च बढी लाग्दछ ।
- यसका विभिन्न उपजातीहरूको एपिस मेलिफेरा लिगुष्टिका नेपालमा बढी प्रचलित छ ।
- ल्यागस्ट्रोथ घर यसको लागि उपयुक्त देखिएको छ ।

६. मौरी खर्क (एपियरी) को छनौट :

धेरै संख्यामा मौरी गोलाहरू राखिने स्थानलाई मौरी खर्क या एपियरी भनिन्छ । मौरी पालनको ५०% सफलता उपयुक्त खर्कमा नै भर पर्दछ । त्यसैले राम्रो उत्पादन लिन र गोलाको राम्रो विकास एवं वृद्धिका लागि खर्कको छनौटलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ ।

- ✚ मौरी खर्क पुष्परस र कुट दुवै प्रशस्त उपलब्ध हुने स्थानको बीचमा अवस्थित हुनु पर्दछ, किनकी कम दूरी भएका चरन श्रोतहरूमा मौरीहरू धेरै पटक आवत-जावत गरी बढी संकलन गर्न सक्दछन् ।
- ✚ खर्कमा कति मौरी गोला राख्न सकिन्छ सोको निर्धारणका लागि खर्क वरिपरी बढीमा १-२ कि.मी. क्षेत्रभित्र उपलब्ध मौरी चरनका बिरुवाहरू, तिनीहरूका संख्या, फूल फुल्ने समय र अवधिको सर्भेक्षण गरी अभिलेख राख्नु पर्दछ ।

- ✚ खर्क पानीको श्रोत नजिक भएका स्थानहरूमा हुनु पर्दछ । तर ठूला-ठूला पोखरी र तालहरूको छेउहरूमा राख्न मिल्दैन ।
- ✚ खर्क दूषित क्षेत्रहरूबाट टाढा हुनु पर्दछ । जस्तै कृषि बालीहरूमा लगातार कडा विषादीको प्रयोग, विषादी गोदाम भएको ठाउँ, रासायनिक/चिनी कारखाना आदि ।
- ✚ गर्मीमा चिसो र जाडोमा न्यानो हुने स्थान खर्कको लागि उपयुक्त हुन्छ ।
- ✚ मानिस/पाल्तु जनावरको बढी आवत-जावत, बढी हल्ला, सडकको छेउछाउ आदिमा मौरीलाई विघ्न बाधा भइरहने हुँदा यस्तो खर्कमा मौरी बढी रिसाहा हुने र उत्पादन कम हुन्छ ।
- ✚ घाँसेबाली, पशु चरन बालीहरू, फलफूल खेती, तोरी/फापर बाली, वन जंगलका विरुवाहरू आदिको बाहुल्यता भएको ठाउँमा खर्क राख्नु पर्छ ।
- ✚ प्रबल, मध्यम, अल्प प्रवाह विरुवाहरूको लेखाजोखा राखी सुख्खा मौसमको अवधि हेरी उक्त समयसम्म अन्य प्रबल श्रोत भएको ठाउँमा स्थानान्तरण गर्न सकिन्छ ।
- ✚ मौरी गोला स्थानान्तरण एवम मह उपजहरू र मौरी सामग्रीहरू लैजान ल्याउन यातायात सुविधा भएको ठाउँमा खर्क राख्न उपयुक्त हुन्छ ।
- ✚ एपियरी छनौट गर्दा गोला सुरक्षित हिसाबले र व्यवस्थापन कार्य सजिलो संग गर्नु पर्ने हुँदा सोही अनुसार ठाउँ उपयुक्त हुनु पर्दछ ।

७. खर्कमा मौरी गोलाको व्यवस्थापन:

- ✓ मेलिफेरा मौरी गोलाहरू आपसमा भगडा नगर्ने हुँदा संगसंगै घरहरू राख्न सकिन्छ, तर सेराना मौरीहरूका लागि दुई घर बीचको दुरी ३ मिटरभन्दा बढी नै हुनु पर्दछ ।
- ✓ मौरी घरको प्रवेशद्वार पूर्व या दक्षिण दिशातिर फर्काउनु पर्दछ र प्रवेशद्वार अगाडिको ठाउँ खुल्ला हुनु पर्दछ ।
- ✓ मौरी घरलाई अगाडिपट्टि केही ढल्काएर २५-३० से.मी. उचाई भएको स्टैण्ड माथि राख्नु पर्दछ र स्टैण्डको चारवटै खुट्टामा पानीले भरिएको कचौरा राख्नु पर्दछ ।
- ✓ एक खर्कभित्र ५० गोलासम्म राख्न सकिन्छ (एक गोलाको लागि १०-२० मौरी चरनको बोटको हिसाबले)

द. खर्कमा महिना अनुसार मौरी गोला व्यवस्थापन कार्य:

हिमाल, पहाड र तराईमा मौरीगोला व्यवस्थापन कार्य अलि अलि फरक हुन्छ तर यहाँ समग्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१) फाल्गुण - चैत्र महिनामा गर्नु पर्ने कार्यहरू :

- जाडोबाट बचाउन राखिएका सरसामानहरू हटाउने ।
- पुराना, काला, काम नलाग्ने चाकाहरू हटाउने ।
- ३-४ फ्रेमको कमजोर गोला भएमा संयोजन गरेर गोला बलियो बनाउने ।
- मह, फुल र छाउराका लागि स्थान अभाव देखिएमा आधार चाका जडित फ्रेमहरू थप्दै जाने र छाउरा भरेपछि मह कक्ष थपि दिने ।
- हुल छुट्ने तरखरमा लाग्ने भएकोले समयमै रोकथाम गरी गोला विभाजन गर्ने ।
- गोलाहरूमा पुरानो रानु छ भने नयाँ रानु या रानु कोष दिने ।
- आसन बोर्डमा भएका फोहरहरू सफा गर्नुका साथै प्रवेशद्वार ठूलो पार्ने ।
- रोगका लक्षण देखिएमा उपचार गर्ने ।
- मह चौकस निरीक्षण गरी मह काढ्ने ।

२) वैशाख-जेष्ठमा गर्नु पर्ने कार्यहरू:

- चर्को घामबाट बचाउन घरको १० - २० से.मी. माथि छहारी या छाँयाको व्यवस्था गर्ने ।
- भेण्टिलेसन खोल्ने ।
- घर बाहिर नूनिलो पानी भएको भाँडा (५-८ ग्राम नून प्रति लिटर पानीमा) राख्ने ।
- घरभित्रको तापक्रम बढी भएमा मैन चाकाहरू नरम भै खस्ने हुनाले सो रोकन चिसो बोरा या कपडाले घरलाई छोपि दिने वा बगैँचामा राख्ने वा सानो मौरीघार राख्ने घर बनाउने ।
- प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै अरिङ्गल, बक्षिछुड आदिबाट नियन्त्रण गर्ने र रोग देखिएमा तुरुन्त उपचार गर्ने ।
- गृहत्याग हुनबाट रोकन समयमै रोकथाम गर्ने ।

- निरीक्षणको क्रममा खानाको अभाव देखिएमा चिनी चास्नी दिने ।
- विहान या साँझ घाम कम भएको बेलामा मात्र निरीक्षण कार्य गर्ने ।
- वन जङ्गल क्षेत्रहरूमा राम्रो श्रोत देखिएमा स्थानान्तरण गरी मह उत्पादन बढाउन सकिन्छ ।

३) आषाढ-श्रावणमा गर्नु पर्ने कार्यहरू:

- मौरीले नछोपेका चाकाहरू भिकेर मौरीको घनत्व वृद्धि गर्ने ।
- वर्षा भई रहको समयमा हप्तै पिच्छे चिनी चास्नी दिने ।
- घरभित्र पानी छिर्न नदिन घरको प्रवेशद्वार सानो पार्ने र घर माथि छानो या प्लाष्टिकको व्यवस्था गर्ने ।
- प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै मैन पुतली, चरा आदिबाट जोगाउने ।
- नियमित निरीक्षण गर्ने, सफा मौसम या घाम लागेको बेला निरीक्षण गरी घरभित्र ओस देखेमा कपडाले सुख्खा पार्ने, आसन बोर्ड फोहर भए सफा गर्ने ।
- रोग देखेमा नियन्त्रण गर्ने ।
- उच्च पहाडी क्षेत्रमा राम्रो मह प्रवाह मौसम भएकोले मह संकलन र गोला विभाजन कार्य गर्न सकिन्छ ।

४) भाद्र-आश्विन कार्तिक महिनामा गर्नु पर्ने कार्यहरू:

- समयमै हुल निर्यास नियन्त्रण गर्ने ।
- पुरानो रानु फेर्ने ।
- गोला विभाजन गर्ने ।
- मह कक्ष, आधार चाका जडान फ्रेमहरू थप्ने ।
- सुलसुलेको रोकथाम गर्ने ।
- प्रत्येक हप्ता निरीक्षण गरी आवश्यक व्यवस्थापन प्रकृयाहरू अपनाउने ।

५) मंसिर-पौष माघ महिनमा गर्नु पर्ने कार्यहरू :

- मौरीले नढाकेका चाकाहरू भिकी डमी बोर्डले घरको स्थान सानो बनाउने ।

- चिसोवाट जोगाउन घरको वरिपरिका प्वालहरु टाली दिने, बोरा या पत्रिकाले घरको छानो/छाउरा चौकसहरु छोपी दिने, प्रवेशद्वार सानो पार्ने ।
- तल चित्रमा देखाएजस्तो फोमले छोपीदिँदा राम्रो हुन्छ ।
- खानाको अभाव देखिएमा चिनी चास्नी दिने ।
- चिनी चास्नी प्लाष्टिकको ब्यागमा दिने र टुप्पातिर ब्लेडले तर्सो चिरी दिएमा मौरीहरुले चास्नी खाना वा पिउनलाई सजिलो हुन्छ ।
- लुट लडाई भएमा नियन्त्रण गर्ने ।
- कमजोर गोलाहरुलाई आपसमा संयोजन गरी मौरीको संख्यात्मक क्षमता बृद्धि गर्ने ।
- आवश्यक नभएको बेला मह कक्ष भिकी दिने ।
- घाम लागेको बेलामा मात्र छिट्टै निरीक्षण कार्य सकाउने र आवश्यक व्यवस्थापन प्रकृयाहरु अपनाउने ।
- वातावरण घमाइलो र श्रोतहरु प्रशस्त उपलब्ध हुने तराई क्षेत्रहरुमा मह उत्पादन पनि बढी लिन सकिन्छ ।

९. मौरी खर्कमा गोलाहरु निरीक्षण गर्ने विधी:

मौरी गोलाको विकासक्रम, रानुको फुल पार्ने क्षमता र स्थिति, हुल निर्यास, गृह त्याग, रानु विहीन, रोगको अवस्था आदि कुराहरुको जानकारी पाउनको लागि नै गोला निरीक्षण गरिन्छ ।

- गन्ध रहित सफा लुगा लगाउने ।
- छिटो र हल्का हातले निरीक्षण गर्ने ।
- वातावरण सफा र स्वच्छ भएको बेला निरीक्षण गर्ने ।
- मौरीहरुलाई विध्न बाधा नपुन्याई निरीक्षण गर्ने ।

१. निरीक्षणका तरिकाहरु :

 मह प्रवाहको शुरुदेखि अन्तसम्म सकेसम्म सबै गोलाहरुमा एक-एक हप्ताको फरकमा नियमित निरीक्षण गर्नु पर्दछ । अन्य समयमा १५ दिन या महिनाको एकचोटी निरीक्षण विधि अपनाउनु पर्दछ ।

- ✚ अन्य समयमा घरलाई बाहिरबाट निरीक्षण गर्दा फरक क्रियाकलापहरू देखिएमा, त्यस्ता घरहरूलाई पुरै खोलेर विस्तृत रूपमा निरीक्षण गर्न सकिन्छ ।
- ✚ बाहिरबाट निरीक्षण गर्दा देखिने फरक क्रियाकलापहरूमा कर्मीहरू बढी आक्रामक हुने, घरको तलतिर थुप्रै संख्यामा कर्मी मौरीहरू मर्नु, मौरीहरू कम चरनमा जाने, ढोर मौरीका संख्या अत्याधिक हुनु, मौरीले मरेका छाउराहरू बोकेर फ्याकेको देख्नु, प्रवेशद्वारमा जताततै मौरीको विष्टा देखिनु आदि लक्षणहरू हुन् ।
- ✚ मौरी घरलाई खोलेर निरीक्षण गर्दा सकेसम्म मौरीहरू बढी चरनमा गएको समयमा गर्नु पर्दछ । घरको दायाँ या बायाँ उभिएर सर्वप्रथम स्वस्थ गोलाबाट शुरु गर्ने ।
- ✚ प्रवेशद्वारमा अलि अलि २-४ पटक धुवा दिने ।
- ✚ छाना निकालेर घरको अगाडि उत्तानो पारेर राख्ने ।
- ✚ भित्री ढकनीको प्वालमा पनि हल्का धुवा दिने र ढकनी निकालेर घरको छेउमा ठड्याएर राख्ने ।
- ✚ मह कक्ष भएमा निकालेर उत्तानो पारेको छानामा छड्के पारेर राख्ने ।
- ✚ छाउरा कक्षको छेउबाट एक-एक छाउरा चाका निकाली निरीक्षण गर्दै राख्ने ।
- ✚ छाउरा चाकाले टम्म भरेको छ भने पहिलो चाका निकालेर घरको अगाडि स्टैण्डमा अडिने गरेर राख्दा निरीक्षण गर्न सजिलो हुन्छ ।
- ✚ निरीक्षण पश्चात् सबै चाका र कक्षहरूलाई आवश्यक व्यवस्थापन गर्दै यथास्थानमा राखी छाना लगाई दिने ।

२. निरीक्षण गर्दा गर्नु पर्ने कार्यहरू

- आसन बोर्डको सरसफाई गर्ने ।
- छाउरा चाकामा फुल, छाउरा र मौरीको स्थिति हेर्ने ।
- खाद्य वस्तुको अवस्था हेर्ने ।
- फुल नदेखिएमा रानु मौरी खोज्ने ।
- छाउरा र महको लागि स्थानाभाव देखिएमा आधार चाका जडित फ्रेमहरू र मह कक्ष राखी दिने

- प्रतिकूल मौसमको चिसो, तातो र वर्षाबाट गोलालाई जोगाउन सोही अनुसार प्रबन्ध मिलाउने ।
- मौरीले ढाक्न नसकेका खाली र पुराना चाकाहरु हटाउने ।
- रोग लागेको शंका लागेमा पहिचान गरी उपयुक्त उपचार विधि अपनाउने ।
- हुल निर्यास, गृह त्याग, रानु बिहीन गोलाहरुलाई उचित उपचारको विधि अपनाउने ।
- प्रत्येक गोलाको निरीक्षण पश्चात् प्रयोग भएका आवश्यक सामग्रीहरु हातलाई साबुन पानीले पखाली अन्य घर खोल्ने ।
- सबै गोलाहरुको वस्तुस्थितिबारे अभिलेख राख्ने ।

१०. मौरी गोला निरीक्षणको अभिलेख तालिका

१. निरीक्षण मिति :

मौरी गोलाको नम्बर	छाउरा चाका संख्या			मौरीहरुको स्थिति			खाना			रोगको स्थिति
	पुरानो	नयाँ	भिकेको	वयष्क	फुल	छाउरा	मह टालेको कोष	मह नटालेको कोष	कुट	

२. मौरी उपज अभिलेख तालिका

उपजको किसिम	उत्पादन लिएको मिति	उत्पादन लिएका गोलाहरुको संख्या	उत्पादन (के.जी.)	सरदर उत्पादन	कैफियत

३. चिनी चास्नीको अभिलेख तालिका

कृतिम आहारा दिएको मिति	कृतिम आहारा दिनुको कारण	आहारा दिएको गोलाहरुको संख्या	चिनीको परिमाण		अन्य आहार	कैफियत
			चिनी (के.जी.)	एक गोलाको लागि सरदर		

११. हुल निर्यास :

हुल निर्यास मौरीको वंश वृद्धि हुने प्राकृतिक प्रकृया हो । घरबाट रानु, केही भाले र हजारौंको संख्यामा कर्मी मौरीहरुको हुल निस्केर नजिकै २० मिटरको दुरीमा पोको परेर बस्दछन् । एउटै गोलाबाट १-५ पटकसम्म हुल छुट्न सक्दछ ।

१. हुल निर्यास हुने कारण:

- रानुलाई फुल पार्न, कर्मीहरुलाई काम गर्न र कुट, पराग भण्डार गर्ने स्थानको अभाव हुँदा
- मौरीहरुको घनत्वमा वृद्धि हुँदा
- समयमा गोला विभाजन नहुँदा ।
- समयमा रानु कोषहरु नभाच्चाले ।
- समयमा भाले चाका नभिक्नाले ।
- समयमा छाउरा चाका र मह चाका नदिँदा ।
- नियमित निरीक्षण र मौसम अनुसारको व्यवस्था नगर्दा ।

२. हुल निर्यासको रोकथाम तथा नियन्त्रण विधि :

- गोला विभाजन गरी समयमै गोला छुटाउने ।
- मह प्रवाह समय भन्दा अगाडि मह कक्ष राखी दिने ।
- घरभित्र राम्रो भेन्टिलेशनको व्यवस्था गर्ने ।
- नियमित गोला निरीक्षण गरी अनावश्यक रानु कोषहरु भिकी दिने ।
- घरमा खाली ठाउँ नभएमा छाउरा चाका अन्य कमजोर गोलालाई आधार दिई त्यसमा खाली चाका राखी दिने ।
- अनावश्यक भाले कोष भएको चाका पनि हटाई दिने ।
- रानु हराएमा, मरेमा वा बुढी भएमा तुरुन्तै रानु वा रानु कोष राखी दिने ।
- हुल निर्यास हुन लागिरहेको संकेत मिलेमा रानु ढोका प्रयोग गरी आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने।
- हुल निर्यासपछि नयाँ र साविक गोलाको संख्यात्मक क्षमता क्षिण भएको हुन्छ । त्यसैले मौरीहरुले घेरै परिश्रम गरी आउंदो प्रतिकूल मौसमसँग जुध्न पुष्परस र कुट प्रशस्त संग्रह गर्न तिर लाग्दछन् र साथै आफ्नो संख्यात्मक वृद्धि तिर पनि लाग्छन् ।

३. हुल निर्यास भएका गोलालाई समात्ने विधि

- मौरी समात्ने भोलाले मुख खोली सबै मौरी भित्र पर्ने गरी सोहर्ने ।
- रानु र धेरैजसो कर्मी मौरी भित्र पसे जस्तो लागेमा भोलाले मुख बन्द गरी उल्टो पारी विस्तारै हल्लाउने ।
- भोलाले माथिल्लो भागमा मौरी पोको परी बस्छन् र त्यसपछि सुल्टो पारी भोलाले मुख खोली साविकको मौरी गोलामा राखी भुण्ड्याई दिनाले बाँकी भएका बाहिरका मौरीहरुलाई चलाई दिँदा भित्र पस्छन् ।
- भोलाले मुख बन्द गरी आफूले चाहेको ठाउँमा लग्ने र भुण्ड्याएर राख्ने ।

४. हुल समातेका मौरीलाई घरमा राख्ने विधि:

- छाउरा कक्षमा एउटा छाउरा चौकस सो नभएमा आधार चाका जडान भएका केही फ्रेमहरु राखी बेलुकीको समयमा मौरी भएको भोलाले मुख खोली विस्तारै झार्ने ।

- ✚ धेरैजसो मौरीहरु भित्र पसेपछि भित्री ढक्कन लगाउने र अन्य बाँकी भएका मौरीहरु भार्ने र सबै प्वाल भित्र पसेपछि बिको लगाई दिने ।
- ✚ रानु देखेमा रानु पिँजडा भित्र केही मौरी र रानु राखेर घर भित्र राख्नाले भारेको मौरीहरु आफै भित्र पस्छन् ।
- ✚ रानु ढोका लगाई दिने साँभपख रानु पिँजडा खोलेर चिनी चास्नी दिने ।

१२. गृहत्याग :

- ❖ एपिस सेराना मौरीले उपयुक्त वातावरण नपाउँदा जस्तै प्रतिकूल मौसम, खानाको अभाव, रोगग्रस्त गोला भएमा, एक घरबाट अर्को घरमा सार्दा व्यवस्थित नभएमा प्राकृतिक शत्रुहरु र अन्यबाट मौरीहरुलाई बाधा विघ्न भएमा १०-१५ दिन अगाडि नै गृहत्यागको तयारीमा लाग्दछन्।
- ❖ रानु मौरीले फूल पार्न छोड्छे । मौरीहरु चरनमा पनि कमै जान्छन्, छाउराहरु सबै हुर्काएर घर भित्रका भण्डार गरिएको मह सम्पूर्ण खाएरमात्र गृहत्याग गर्दछन् ।
- ❖ गृह त्यागको बेला मौरीहरु घर वरिपरि द्रुतगतिले ठूलो आवाज निकाली उड्छन् र रानु निस्कने वित्तिकै माथि नै उडेर नयाँ खोजेको वासस्थलतिर पुग्छन् ।
- ❖ कहिले काहीं एपियरीभित्र कुनै एक गोलाले गृहत्याग गर्ना साथ अन्य गोलाहरु पनि देखासिकी प्रोत्साहित भै गृहत्याग गर्ने सम्भावना हुन्छ ।

१. रोकथाम र नियन्त्रण विधी:

- खानाको अभाव देखिएमा चिनी चास्नी दिने ।
- कमजोर गोलाहरुलाई बलियो गोलाबाट छाउरा चाका भिकी आधार दिने ।
- घरभित्र काम नलाग्ने पुराना काला चाकाहरु हटाई दिने ।
- मौसम अनुसार मौरी गोला व्यवस्थापन कार्यहरु अपनाउने ।
- गृहत्याग गर्न अग्रसर भइसकेका घरको प्रवेशद्वारमा रानु ढोका प्रयोग गर्ने अथवा मौरी समात्ने थैलो राखी रानु र कर्मी मौरीलाई त्यसभित्र समाती साभ सम्म बाहिर भुण्ड्याएर राख्ने ।

- साविकको घरलाई सफा गरेर अन्तै ठाउँमा राखी सांभ्रपख त्यसभित्र समातेको गोला सारेर आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने ।

१२. रानुविहीन अवस्था र वित्तपाते कर्मी मौरी :

- गोला निरीक्षणको क्रममा रानु हराएमा, कुमारी रानु बैवाहिक उडानवाट नफर्केमा, रानु मरेमा आदि विभिन्न कारणहरुले गर्दा गोला रानु विहीन हुन सक्दछ ।
- १ हप्तासम्म गोला रानुविहीन भएमा कर्मी मौरीहरुको अण्डाशय विकसित भै आफै फुल पार्न थाल्दछन्, जसलाई वित्तपाते कर्मी मौरी भनिन्छ ।
- रानुविहीन गोलाहरुमा एउटै कोषभित्र थुप्रै फुलहरु भेटिन्छन् ।
- कर्मी मौरीहरु आक्रामक, पखेटा ठाडो र सामान्य स्थितिमा जस्तो चाका छोपेर बस्दैनन् ।
- ढोर मौरीका संख्याहरु र यसका अचल अवस्थाहरु बढी भेटिन्छन् ।
- रानुविहीन अवस्था देखिनासाथ नयां रानु अथवा रानु कोष दिने । सो नभएमा बलियो स्वस्थ गोलावाट फुल र १-२ दिनका छाउरा र अचल अवस्थाका चाका चौकस राखी दिने ।

१.उपचार विधी:

- वित्तपाते भैसकेको गोलामा नयां रानु अथवा रानु कोष दिंदा तुरुन्तै नष्ट गर्ने भएकोले सो प्रवेश गराउनु अगाडि वित्तपाते मौरीहरुलाई हटाउने ।
- सो वित्तपाते मौरी गोलालाई १००-१५० मि.टाढा लगी जमिनमा राखिएको कागज वा बोरामा सबै चाकाबाट मौरीहरु टक्टाई भाग्ने ।
- पुरानो साविकको घर भएको ठाउँमा नयां घर राखिदिने जसमा सामान्य कर्मी मौरीहरु उडेर फर्के आउछन् । तर वित्तपाते मौरीहरु उड्न नसकी अलमलिएर त्यहीं बस्छन्, जसलाई मार्नु पर्दछ ।
- वित्तपाते फुल भएका चाकालाई घाममा १-२ घण्टा राखेर सो गोलालाई दिने र यस पश्चात मात्र रानु कोष या रानु या फुल या कम उमेरका छाउरा चाका राखिदिने ।
- वित्तपाते गोलाहरुलाई अन्य गोलासंग पनि संयोजन गर्न सकिन्छ ।

- यसको लागि संयोजनको कागज विधि अपनाई २-२ फ्रेम प्रत्येक बलियो गोलामा राख्नाले सामान्य मौरीहरु आपसमा मिसिन्छन् । तर वित्तपाते मौरी तल नभरी बस्छन्, जसलाई भिक्केर मारी दिनु पर्दछ ।

१३. रानु फेर्ने/प्रवेश गराउने तरिका :

- मौरी गोला स्वस्थ र बलियो राख्न प्रत्येक वर्ष रानु फेर्नु पर्दछ ।
- रानु विहीन गोलामा रानु प्रवेश गराउनु अगाडि सबै चाकाहरु निरीक्षण गरी देखिएका रानु कोषहरु बिगारी दिनु पर्छ ।
- मौरी गोलामा १२-२४ घण्टासम्म रानुविहीन अवस्था सृजना गरेर मात्र रानु प्रवेश गराउने ।
- रानुलाई सोभै प्रवेश गराउदा कर्मी मौरीहरुले टोकेर मार्ने भएकाले रानु पिंजडामा राखेर छाउरा चाका र सो पिंजडामा चिनी चास्नी छर्केर गोलाभित्र राख्दा मौरीहरुले चाट्ने क्रममा रानुलाई पनि चाट्छन् र कर्मी मौरीको बेहोरा हेरेर रानुलाई तुरुन्तै वा ६ घण्टा देखि १ दिनपछि मात्र खुला छोड्न सकिन्छ ।

१४. रानु कोष दिने तरिका:

- छिप्पेको सलक्क लामो मिलेको रानु कोषलाई छानेर त्यसको वरिपरि रानु कोषलाई धक्का नलाग्ने गरिकन चक्कुले काट्ने र एउटा छेस्का त्यसमा पसाई फेरिने गोलाको छाउरा फ्रेमको मह र छाउराको भागनिर छेस्का पसाई रानु कोष अड्याउने ।
- हरेक २-३ दिनको फरकमा निरीक्षण गरी रानुले फुल पारेको/नपारेको हेर्ने र नया रानु निस्केको भित्र फुल नदेखिएमा अरु छिप्पेको रानु कोष या संयोजन विधी अपनाउने ।

१५. मौरी गोला विभाजन:

उपयुक्त समयमा हुल निर्यास कार्यलाई रोक्न र मौरी संख्या वृद्धि गरी बिक्रीवाट फाईदा लिन गोला विभाजन गरिन्छ ।

- मौरी चरन प्रवाहको समयमा र भाले मौरीहरु प्रशस्त भएको बेलामा गोला विभाजन गर्नु पर्दछ ।
- घरमा छाउरा चाकाको संख्या ८-१० फ्रेम हुनु पर्दछ ।

- गोला स्वस्थ र राम्रो गुणस्तरको हुनु पर्दछ ।

१६. विभाजन गर्ने तरिका :

- विभाजन गर्ने घर जस्तै उस्तै रंग र नापको घर लिने ।
- विभाजन गर्ने घरवाट नया घरलाई आधा फुट दायां राख्ने र गोला विभाजन गर्ने घरलाई साविकको ठाउवाट आधा फुट बाया सार्ने ।
- दुवै घर खोल्ने र विभाजन गर्ने घरवाट रानु भएको छाउरा चौकोस निरीक्षण गरी पुरानै घरमा राख्ने र खाली घरमा २ वटा छिप्पिएको रानु कोष भएको छाउरा चौकोस राखी दिने
- अन्य बांकी मह र कुट समेत भएका मौरी सहित छाउरा चौकोसहरु बराबर भागमा बांडी राखी दिने ।
- पुरानो घरलाई पुरानै ठाउमा राखेर नया घरलाई १-२ कि.मि. टाढा लग्ने वा नलग्ने हो भने त्यहीं राख्न पनि सकिन्छ ।
- चरनवाट फर्केका मौरीहरु अलमलिएर दुवै घरभित्र पस्दछन् । यदि पुरानो घरमा बढी पसेमा त्यसको प्रवेशद्वार फरक दिशामा फर्काई दिने ।
- हरेक दिन १-१ फुट सारेर बीचको दूरी १-२ मिटर फरक पार्ने ।
- नया गोलाको रानु निस्केको एक हप्ताभित्र फुल पारेको/नपारेको निरीक्षण गर्ने ।
- फुल नपारेसम्म १-२ दिनसम्म चिनी चास्ने दिने ।
- रानु हराएमा रानु कोष या पुरानै घरसंग संयोजन गर्ने ।

१७. मौरी गोला संयोजन:

एपियरीमा भएका कमजोर गोलाहरुलाई आपसमा संयोजन गर्नु पर्दछ, जसवाट एउटा बलियो गोला तयार भै प्रशस्त मह उत्पादन लिन सकिन्छ । संयोजन गर्दा दुई गोलाको बीचको गन्ध कमगर्ने उपाय अपनाउनु पर्दछ र एउटा गोलाको रानु मात्र राख्नु पर्दछ ।

१. संयोजन गर्ने तरिका :

- कमजोर, बूढो रानु भएको घरवाट रानु ६ घण्टा अगाडि नै दिउसै भिकी रानुविहीन बनाउने ।

- रानु भएको गोलाको छाउरा कक्ष माथि सियोले पारेको मौरी छिर्न नसक्ने स-साना प्वालहरु भएको २-३ पत्र कागज राख्ने, सांभू रानु विहीन गोलाको छाउरा कक्ष त्यस कागजमाथि राखिदिने र बिको लगाई बन्द गर्ने ।
- १-२ दिनपछि नै मौरीहरु कागज टोकी आपसमा मिसीई सक्छन् । त्यसपछि कागज निकाली फ्याँकिदिने र माथिको छाउरा कक्ष हटाई दिने ।

१८. आधार चाका चौकासलाई घरमा प्रयोग गर्ने विधि:

- पुराना छाउराविहीन चाकाहरुलाई हटाई आधार चाका जडित चौकोसहरु दिएमा मौरीहरुले नया चाका बनाउदछ र रानुले पनि नयाँ चाकामा फुल पार्न रुचाउने भएकोले गोला चाडै नै बलियो हुन्छ ।
- मौरी श्रोतहरु प्रशस्त प्रवाह हुने बेलामा र मौरीहरुले जताततै मै न चाकाहरु बनाएको देखेमा आधार चाका चौकोस दिनु पर्दछ ।
- यस्तो चौकोसहरु दिंदा छाउरा चाकाहरुको बीचमा राखी ३ दिनपछि निरीक्षण गर्दा बनाउन थालेको छ भने अर्कोपट्टि फर्काई राख्नु पर्दछ ।
- मौरीहरुले एकदम कम बनाएको देखिएमा ३ दिनसम्म चिनी चास्नी खुवाउने र अभै काम गरेको छैन भने बीचवाट भिकी छेउमा राखिदिने ।
- आधार चाका भएका चौकोसलाई चीनी चास्नी या मह पानीले छर्केर दिएमा पनि मौरीले छिटै काम थाल्छन् ।

१९. लुट लडाई :

वातावरणमा पुष्परसको कमी या घर भित्र खानाको अभाव भएमा र गोला व्यवस्थापनमा कमी भएमा लुट लडाई हुने संभावना हुन्छ । मह संचित गरेका कमजोर घर वरिपरि थुप्रै मौरीहरु उडिरहको, प्रवेशद्वारमा आपसमा लडाई भइरहेको, प्रवेशद्वारको तलतिर मौरीहरु मरेको देखिएमा लुट लडाई हो भने बुझ्नु पर्दछ ।

- घरको वरिपरि चिराहरु टालिदिने, प्रवेशद्वारा सानो पार्ने र भेन्टिलेशन बन्द गर्ने ।
- खानाको अभाव हुंदा सबै कमजोर एवम बलियो गोलालाई एक नासले चीनी चास्नी सांभक पख मात्र दिने ।
- एपिस सेराना र मेलिफेरा नजिकमा नराख्ने ।
- सकभर दुई कमजोर गोलालाई मिसाई शक्तिशाली बनाउने ।
- लुट लडाई भएको थाहा पाउना साथ पानी/मट्टितेल छर्किने या धुंवा दिने ।
- नियन्त्रण नभएमा लुटिने मौरी घरको प्रवेशद्वारा बन्द गरी भेन्टिलेशन खोली अस्थाई रुपमा अन्य ठाउ या कोठामा लागि २-३ घन्टाको लागि राख्ने ।
- लुट्ने मौरी गोलाको पत्तो लगाई एक हप्ताको लागि १-२ कि.मी. टाढा सार्ने ।

२०. मौरीका प्रमुख शत्रुहरुको रोकथाम:

- मैन पुतली/खपटेवाट जोगाउन व्यवस्थापन प्रकृत्यामा ध्यान पुऱ्याउने जस्तै :
- आसन बोर्डमा भएका फोहरहरु खुर्केर सफा गर्ने, चर्केका घरहरु र चिराहरु टाल्ने ।
- संचित मैन र आधार चाकाहरुलाई मैन पुतली/खपटेवाट जोगाउने ।
- पुरानो र नछोपेका चाका चौकोसहरु भिक्ने
- काम नलाग्ने र पुतली/खपटे लागेका चाकाहरुवाट मैन बनाउने
- घरभित्र कमिलाहरु छिर्न नदिन स्टैन्डको खुट्टामा कचौरा राखी पानी भर्ने र घरलाई छुने घास, हागा बिगाहरु काटिदिने ।
- अरिगाल/वच्छियूलाई हिक्राइ मार्ने अथवा प्रवेद्वार अगाडि घास वा अन्यले छेक्ने किसिमले राख्ने, लामो घाटी भएको बोटलमा शक्कर (खुदो) र भिनेगर १:३ को मात्रा १ लिटर पानीमा मिसाई घांटीको भागको तलसम्म भरी घरको अगाडि पासो थाप्ने र हरेक ३/४ दिनमा फेर्ने ।
- मलसाप्रोको लागि छानोमाथि गन्हुंगो हुंगा वा डोरी/पेटिले घरलाई स्टैण्डसंगै बाँधेर राखिदिने अथवा कुकुर पाल्ने ।

- चराहरुलाई तर्साएर भगाउने ।

२१. मौरी रोग/कीराको पूर्वावस्था पहिचान:

- रोगी छाउरा चाकाहरुको रंग गाढा खैरो अथवा कालो हुन्छ, र अमिलो गन्ध आउछ ।
- छाउरा यत्रतत्र छरिएका र निरीक्षण गर्दा मौरीहरु चाका नछोपी एकातिर लाग्दछन् ।
- रोगी छाउराहरु धमिलो र खैरो हुन्छन् र कोषको भित्तातिर टाँसिएको र पछि पाप्राभै बन्छन् ।
- छाउराको मुख चुच्चो भै कोषको माथितर फर्केका हुन्छन् ।
- आसन बोर्डमा मरेका छाउरा र मौरीहरु देखिन्छन् ।
- भर्खर निस्केका मौरीहरुको पखेटा खुम्चिएका, साना आकारको उड्न नसक्ने मरिरहेको अवस्थामा हुन्छ ।

१. रोकथाम गर्ने तरिका :

- उपयुक्त व्यवस्थापन अपनाई गोलालाई सधैं शक्तिशाली बनाउने ।
- स्वास्थ्य गोलाको निरीक्षण पछि मात्र रोगी गोलाहरुको निरीक्षण गर्ने ।
- रोग देखिनासाथ औषधी वा विषादीले उपचार गर्ने ।
- एकदम रोगग्रस्त गोलाहरु छुन् भन्ने जलाई दिने वा गाडिदिने ।
- रोगी घर, चाका, चौकोसहरुलाई उपचार पश्चात मात्र पुनः प्रयोगमा ल्याउने ।
- फोहर पोखरीको छेउछाउमा गोला नराख्ने ।

२. औषधी उपचार गर्ने तरिका :

- यूरोपियन फाउल ब्रुड रोगलागेमा अक्सिटेट्रासाईक्लिन/टेरामाइसिन मौरीले छोपेको चाकाको संख्याको आधारमा २५ मि.ग्रा./फ्रेमका दरले सेलाईसकेको चीनी चास्नीमा औषधी मिसाई ३ दिनसम्म लगातार सांभपख दिने ।

- अथवा १ ग्राम अक्सिटेट्रासाईक्लिन/टेरामाइसिन औषधी १ लिटर चिनी चास्नीमा मिसाइ मौरी छाउरा चाकामा ३ दिन सम्म दिउसो छर्ने ।
- थाइ स्याक ब्रुड रोगको लागि उपयुक्त व्यवस्थापन प्रकृया जस्तै रानु फेर्ने, आदि अन्य कार्यहरु अपनाउने ।
- सुलसुले लागेमा ६०-९०% को फर्मिक एसिड सानो कपासको डल्लोमा भिजाई स-साना प्वाल भएका प्लाष्टिक वा खैनीको बट्टामा राखी आसन बोर्डमा प्रत्येक ९-९ दिनको फरकमा ४-५ पटक सम्म राखिदिने ।
- सुलसुले व्यवस्थापनका लागि एपिस्टोन पाताको प्रयोग गर्ने ।

मौरीलाई विष लागेको लक्षण

- घरका मौरीहरु बढी रिसाहा हुन्छन ।
- विषले लसपस भएका मौरी घर भित्र पस्दा अन्य मौरीहरु उत्तेजीत हुन्छन ।
- मौरी घर भित्र र बाहिर बढी संख्यामा मरेका हुन्छन ।
- मौरीहरुको शरीर काम्ने हुन्छन ।
- बयस्क मौरीले पुष्परस बान्ता गर्नु ।
- मरेको मौरीहरुको जिब्रो बाहिर निस्कन्छ ।
- मौरीहरु उत्तानो परी भूमरी पर्नु ।
- मौरीहरु घरको प्रवेशद्वार अगाडी घस्रनु तथा उड्न नसक्नु ।

विषादीबाट मौरीहरुलाई बचाउने उपाय

- ✓ विषादी प्रयोग गर्नु अघि थाहा दिन छिमिकीहरुलाई आग्रह गर्नु तथा आफूले प्रयोग गर्दा अरुलाई थाहा दिनु
- ✓ बालीहरुमा फूल फुल्ने बेलामा विषादी प्रयोग नगर्ने
- ✓ बानस्पातीक तथा जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने
- ✓ दिउसो विषादी प्रयोग नगर्ने गर्नु परे साभूपख गर्ने

- ✓ विषादी प्रयोग गर्दा बेलुका चिनी चास्नी दिइ भेण्टिलेशनको राम्रो प्रवन्ध गरी प्रवेशद्वार बन्द गरी छर्कने
- ✓ सकेसम्म गोडा विषादी प्रयोग गर्ने
- ✓ विषादी प्रयोग गर्दा सकेसम्म कम समय असर रहने प्रयोग गर्ने
- ✓ विषादी प्रयोग गर्दा सम्भव भए मौरीगोलालाई २-३ किलोमिटर टाढा लग्ने

२२. मौरी गोला स्थानान्तरण :

- मौरी गोलालाई घर सहित चरनको अभाव हुँदा वा गोला विभाजन गर्दा एक ठाउवाट अर्को ठाउमा चरन प्रशस्त भएका क्षेत्रमा लिएर जानुलाई मौरी गोला स्थानान्तरण भनिन्छ । यस कार्यवाट अतिरिक्त मह उत्पादन हुनुका साथै मौरी गोला बलियो भई गोला उत्पादनवाट पनि नाफा लिन सकिन्छ ।
- स्थानान्तरण गर्नु भन्दा १ दिन अगाडि नै मौरी गोलालाई पैकिंग गर्दा आसन बोर्ड र छाउरा कक्षको चारैतिर टिनको पाता या काठको बलियो टुक्राहरु प्रयोग गरी किला ठोकेर दुवैलाई राम्रोसंग नछुट्टिने गरी जोड्ने ।
- त्यस्तै छाउरा कक्षभित्र फ्रेमहरु नहल्लिने गरी छेउको फ्रेममा किला या खाली फ्रेमहरु राखी कस्तु पर्दछ ।
- भेन्टिलेशनहरु खुला र प्रवेशद्वारा राती या विहान सबेरै बन्द गर्नु पर्दछ ।
- मह कक्षको मह काढेर मह कक्ष छुट्टै लानु पर्दछ ।
- राती या विहानै १० बजेभित्र स्थानान्तरण गरी सक्नु पर्दछ ।
- गाडीमा कमजोर गोला तर बलियो गोलामाथि राखी टम्म टांसिने गरी नहल्लिने गरी राख्ने । राख्दा मौरी घरका फ्रेमहरु गाडीसंग समानान्तर हुने गरी राख्नु पर्दछ ।
- स्थानान्तरण गरिसकेपछि एपियरीमा माथि भनिए जस्तै गोलाहरु राख्ने र एउटा घर छोडी अर्को घरको प्रवेशद्वार विस्तारै खोल्ने । ५-१० मिनेट पछि अन्य प्रवेशद्वारहरु खोल्ने ।
- अर्को दिनमा मात्र घरहरु खोली निरीक्षण गर्ने ।

२३. मौरी पालन गर्दा आवश्यक मुख्य सामग्रीहरू

१. मौरी चाकाको जग बनाउने मिल (Comb Foundation)
२. धुंवादानी(Smoker)
३. मह मदानी(HoneyExtractors)
४. रानीमौरीलाई छुट्याउने जाली(Queen Excluder)
५. आधार चाका बनाउने मयनको सिट(Wax Sheet)
६. मौरी घरको औजार (Hive Tool)
७. ग्राफ्टीड सियाको सेट (Grafting Needle Set)
८. फ्रेम निकाल्ने औजार (Frame Gripper)
९. रानी मौरीको खोर(Queen Cage)
१०. रानी मौरी छेक्ने गेट (Queen Gate)
११. रानीको कोठा जोगाउने औजार(Queen Cell Protector)
१२. मौरी घरमा काम गर्दा लगाउने पञ्जा(Glove)
१३. मौरी घरमा काम गर्दा लगाउन कपडाको सेट (Apron)
१४. मौरी घर (Bee Hive)

२४. व्यवसायिक मौरी पालन गर्दा भुल्लै नहुने १० कुराहरू

१. प्रशस्त मौरी चरन भएको ठाउँमा वा चरन व्यवस्थापन गर्न सकिने ठाउँमा मात्र मौरी खर्कको स्थापना गर्नुपर्छ ।
२. प्रत्येक दिन मौरी राखेको ठाउँको निरिक्षण गर्नुपर्छ ।

३. सामान्यतया मंसिर १५ देखि माघ १५ सम्म १५ दिनको १ पटक र अरु महिनाहरूमा हप्तामा १ पटक मौरीघार निरिक्षण गर्नुपर्छ ।

४. तपाइले मौरीघार निरिक्षण गर्दा मौरीघारमा मह, कुट, अण्डा तथा लार्भाहरू छैनन भने कुनै पनि दिन मौरीले गृहत्याग गर्न सक्छ होश पुर्याउनु होला । त्यसबाट बच्न मौरीलाइ कृतिक खाना दिनुपर्छ ।

५. खास गरी मौरीले घर छोडेर भाग्नुको कारण मौरीका शत्रुले दुख दिनु, चरन वा खानाको अभाव हुनु, मारीपालकले प्रतिकूल मौसमको व्यवस्थापन नगर्नु र मौरीको घर घरी घरी खोली मौरीलाइ दुख दिनु ।

६. मौरीलाइ खानाको अभाव हुने वितिकै कृतिम खाना दिनुपर्छ ।

७. मौरीलाइ जाडोबाट बचाउन मौरीघारलाइ अनिबार्य म्याट्रेस, बोराले छोप्ने तथा घाम आउने ठाउमा विस्तारै सार्ने गर्नुपर्छ ।

८. मौरीलाइ गर्मीबाट बचाउन छहारीको व्यवस्था गर्ने, जुटको बोरालाइ पानीमा भिजाइ नजीक राखीदिने, भेन्टिलेशन तथा प्रवेशद्वार ठुलो बनाइदिने गर्नुपर्छ ।

९. लुट लडाई भएको थाहा पाउना साथ पानी/मट्टितेल छर्किने या धुंवा दिनु तथा सबै गोलालाई एक नासले चीनी चास्नी सांभ्र पख मात्र दिने, लुटिने मौरी घरको प्रवेशद्वारा बन्द गरी भेन्टिलेशन खोली अस्थाई रूपमा अन्य ठाउ या कोठामा लागि २-३ घन्टाको लागि राख्ने वा लुट्ने मौरी गोलाको पत्तो लगाई एक हप्ताको लागि १-२ कि.मी. टाढा सार्ने ।

१०. नश्ल सुधार गरी तयार भएका गुणस्तरयुक्त रानु भएका गोलाहरू मात्र छनौट गरी मौरी खर्क तयार गर्ने ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु :

१. विनोद हमाल २०७६, मौरी पालन ।

२. शंकर न्यौपाने २०७५, नेपालमा मौरीखेती ।

३. शिवराज भण्डारी २०७५, नयाँ प्रविधिको मौरीपालन

४. अनिरुद्र नाथ शुक्ल, २०७२, मौरी तथा मौरी पालन प्रविधि

